

OD STOPINJ DO KORENIN

Izhodišča za turistično ponudbo občine Mirna

Vse človeško prizadevanje zadnjih šest tisoč let na območju sedanje občine Mirna je zaznamovano z življenjem ob reki Mirni in njenem porečju. Kakšen prostor smo prevzeli od naših prednikov? Kaj so izdelki človeškega prizadevanja zadnjih šest tisoč let? Po čem se ta prostor razlikuje od drugih prostorov?

Fotogalerija

Mirna, Pogled z Debenca na Trbinc in mirnski grad, Speča lepotica, Most pod mirnskimi gradom, Lanšprež

Mirnska dolina

Mirnska dolina je 300 km² velika srednjedolenjska pokrajina v osrčju Slovenije. Kljub majhnosti je zaradi lege v stičišču treh velikih evropskih regij, alpskega, dinarskega in panonskega sveta, izredno raznolika. Prehodnost se kaže v njeni kamninski sestavi, v reliefnih, hidrografskih in podnebnih značilnostih, v tipih prsti, rastja in živalstva, izraža pa se tudi v gospodarskem in kulturnem pogledu.

Osrednji del zavzema Mirnsko-Mokronoška kotlina s poplavno ravnico rečice Mirne in njenimi pritoki. Mokrotno dno je danes večinoma izkoriščeno za travnike, nekoč pa ga je prekrival poplavni gozd hrasta doba in belega gabra. Njegov ostanek, ki se je ohranil v območju visoke talne vode med Rakovnikom in Bistrico pri Mokronogu, je življenjski prostor izjemno bogate favne.

Vasice z ornimi površinami in komunikacijami so se umaknile na terasasto obrobje kotline oziroma na oble griče, dvignjene nad mokrotni svet. Le redki živijo samo od kmetijstva; v zadnjem času se vse bolj usmerjajo v hlevsko živinorejo. Gospodarsko so vezane tudi na 300 do 500 m visoko, zelo razčlenjeno gričevnato zaledje. To je toplotni pas Mirnske doline, ki ga zaznamuje panonsko vinogradništvo. Dežela je znana po cvičku, vinu, ki zaradi zdravilnih učinkovin spet uživa nekdanji sloves. Med zaselki, raztresenimi po sončnih vrhah, slemenih in terasah so tu, visoko nad ozkimi in temačnimi gozdnimi grapami, kjer so še nedavno delovali številni mlinarski in žagarski obrati, speljane slikovite vinske ceste in pešpoti. Vodijo mimo cerkvic na razglednih točkah, ki so pomembni umetnostni spomeniki in nekatere tudi stari romarski cilji, mimo etnološko zanimivih objektov, starih domačij, turističnih kmetij, kašč, kozolcev, senikov, zidanic in znamenj.

Za obiskovalce pa ni privlačna le vinogradniška pokrajina, temveč tudi svet Posavskega hribovja z velikimi višinskimi razlikami, ki nekoliko severneje od mirnskega porečja doseže svojo najvišjo točko s Kumom (1216 m). Tu in tam ima kraški videz; občudujemo lahko celo njegovo podzemno kapniško bogastvo. Pokrajina je pisan mozaik travnikov, njiv, sadovnjakov in gozda, ki ga je v porečju kar 60 %. To je pravi biotop in prijazno domovanje cele vrste divjadi.

Pokrajina je danes nekako "v zatišju", pomembnejši geografski položaj pa je imela v času

naseljevanja teh krajev. Bogate arheološke najdbe pričajo o gosti poselitvi že v prazgodovinski, rimski in zgodnjehlovenski dobi. Tu so ostanki ilirskih, keltskih in rimskih naselbin, grobišč in komunikacij pa številni bolj ali manj ohranjeni srednjeveški gradovi. V njihovi bližini so se v srednjem veku oblikovala cerkvena, obrtna in trgovska središča Šentrupert, Mokronog in Mirna. Mirna je prerasla v kraj, ki danes šteje največ delovnih mest v Mirnski dolini.

Mimo bližnjega Trebnjega teče prastara prometnica od severozahoda proti jugovzhodu, skozi Mirnsko dolino pa tej vzporedna stranska pot. Vedno je bila pomembna tudi prečna smer iz Suhe krajine čez Posavsko hribovje proti severu, v preteklosti predvsem proti Litiji in Radečam, danes pa sta važnejši cestna in železniška povezava med dolino Temenice pri Trebnjem in dolino Save pri Sevnici, ki prečita Krško hribovje.

Fotogalerija

M-1, M-2, M-3

Začelo se je na Gradcu

Prvi stalni prebivalci v Mirnski dolini so domovali v **utrjeni višinski naselbini na Gradcu** pri Mirni. Manjša vzpetina tik nad reko Mirno je tem prvim poljedelcem in iskalcem bakrove rude omogočala dober nadzor nad rodovitno in prostrano Mirnsko dolino, hkrati pa je s strmimi pobočji na severni in vzhodni strani prebivalcem nudila določeno varnost. Naselje so utrdili še s poligonalno zasnovanim obrambnim zidom iz apnenčastih lomljencev. Na prostranem platoju so arheologi odkrili bivalni objekt, v katerem je bila vkopana večja jama s pečjo. Med najdbami je bila keramika iz treh razdobj, ki jih lahko vzporejamo s prvimi tremi časovnimi horizonti Ljubljanskega barja. Izjemna najdba v bakrenodobni naselbini na Gradcu so trije glineni žigi za tiskanje tkanin. Analiza semen iz omenjene jame je pokazala, da so gojili pšenico in ječmen, pri prehrani in krmljenju živali pa so uporabljali tudi gorčico, ščir in metliko.

Fotogalerija

A-1, A-2, A-3

Železnodobna utrjena naselbina **Kincelj nad Trbincem**, poseljena še v pozni antiki, je z zahodne strani obvladovala vstop v Mirnsko dolino. Pobočja hriba so dokaj strma na zahodni strani, ki je obrnjena proti dolini potoka Vejar, pa tudi na vzhodni strani, proti jugu pa se teren zložno spusti mimo grobišča Devce do vasi Trbinc. Gradišče ima ovalno obliko, njegov obod je sklenjen in zlasti dobro viden na severni strani. Najnižja kulturna plast z ostanki hiše ter fragmenti značilne keramike in loka samostrelne certoške fibule kažejo, da je bil Kincelj prvič poseljen v mlajšem halštatskem obdobju. V hiši so bila najdena semena žit (pšenica, ječmen in proso), križnic (ogrščica in gorčica), krmnih rastlin (muhič in detelja), divje zelenjave in zdravilnih rastlin (dresen, metlika in habat), pa tudi drevesna in grmovna semena (hrast, bukev, javor in bor ter robida in bezeg). Najpomembnejša najdba pa ni iz naselbine, ampak iz bojevnškega groba na Devcah: latenska železna čelada z zatičnim ščitnikom in naličnicama, skupaj z železno sekuro na uho, sulično ostjo in keramiko, ki pa sodijo še v poznohalštatsko obdobje. Čelada je bila uvožena iz južnoalpskega prostora, s katerim je bila dolenjska halštatska kultura pred prihodom keltskih Tavriskov močno povezana. Najmlajše najdbe s Kinclja nad Trbincem so rimski napisni kamen,

zlatnik Anastazija I. in zakladna najdba poljedelskega orodja z dvema štirorogelnima kopačama in štirimi rovnici.

Fotogalerija

B-1, B-2

Prva omemba **gradu Mirna** sega v leto 1180. Gotovo pa je visoka utrjena hiša na grebenu Gorenjske gore stala že pred tem letom. Leta 1016 je cesar Henrik II. grofu Viljemu podaril nekdanjo kraljevo posest med rekami Savo, Savinjo, Sotlo in Mirno. To območje je torej po letu 1016 pripadalo rodu kneginje Eme, zatem pa sorodnikom Puchsom oziroma njihovi veji grofom Višnjegorskim. V tem obdobju so se po gradu imenovali ministeriali. Izročilo kneginje Eme se na gradu ohranja še danes: na obeležju Eme Krške na zahodni steni palacija, ki ga je leta 2005 izdelal Janez Lenassi, in na reliefu na glavnih vratih palacija, ki ga je leta 2009 naredil Stane Novak, z motivom legende svete Eme Krške o pravičnem plačilu.

Fotogalerija

C-1, C-2, C-3, C4

Cerkev sv. Janeza na Mirni se prvič omenja leta 1265, zdajšnja cerkev pa so zidali v drugi polovici 15. stoletja v dveh bližnjih, vendar stilno različnih obdobjih. Okoli leta 1463 je bilo zgrajeno svetišče, ladja pa je bila končana do leta 1498. Spodnji del zvonika bi lahko bil najstarejši in sega v čas pred letom 1265. Na stropu svetišča in ladje so se ohranile freske dveh različnih stilnih obdobji: iz šestdesetih let 15. stoletja in iz prvega desetletja 16. stoletja. Prve se uvrščajo v sam vrh slovenskega stenskega slikarstva in so delo mojstra Bolfganga, druge z masko norca s kraguljčki pa so delo Podpeškega mojstra. Na ostenju vzhodnega okna v svetišču je Bolfgang upodobil Emo Krško. Tako se je tudi v mirnski cerkvi ohranil spomin na prizadevanje Ulricha III. Šumberškega, da bi dosegel posvetitev svoje sorodnice Eme.

Fotogalerija

D-1, D-2, D-3

Najstarejši del **trškega naselja Mirne** je prislonjen k strmemu jugovzhodnemu pobočju Trbinca. Starejše tkivo, ki je formirano ob glavni cesti in delno ob reki, tvori dva značilna sklopa: staro vaško jedro ob cerkvi in obcestno pozidavo z objekti trškega karakterja, ki je zgoščena v bližini mostu in tvori obcestni osrednji prostor. Most je trdno grajen iz rezanega apnenca, z izvrstno izpeljanimi prekatnimi loki in edinstvenim občutkom za urbanistično celoto naselja. Njegov nastanek je najverjetneje povezan z renesančno prezidavo gradu na Mirni. Novejši stanovanjski del se je razrasel na izteku slemena onstran reke Mirne. Razvoj v industrijsko mesto je staro jedro preprosto preskočil in se opredelil za nova predmestja, ki obstajajo kot sklop blokov in razprostranjene individualne gradnje. Grajena so na ortogonalni mreži in se grobo zarežejo v naravno okolje, njihova vez s centrom pa je zgolj praktična: cesta.

Fotogalerija

E-1, E-2, E-3

Mirnski zaselki so raztreseni daleč naokrog, tudi po južnem robu kotline. Vzhodno od naselja Mirna, na jugovzhodnem robu bakrenodobne naselbine Gradec, je izhod do pokopališča sv. Helene, kjer stoji skromna, a z vidika dediščine dragocena **cerkev sv. Helene** z izredno lepim rokokojskim oltarjem in Metzingerjevo podobo sv. Helene.

Fotogalerija

F-1

Južno od Mirne, v dolini potoka Lanšpreščice, dominira zaselek **Lanšprež**, v letih 1766 in 1784 gospostvo Petra Pavla Glavarja. Iz tega obdobja sta se ohranila ena najpomembnejših grajskih kapel na Dolenjskem, ki jo je dal v štiridesetih letih 18. stoletja po načrtih arhitekta Candida Zullianija zgraditi Nikolaj Jožef Auersperg, in nekaj let mlajši enojni kozolec z nosilci iz rezanega kamna.

Fotogalerija

G-1, G-2, G-3

Podnapisi k slikam

A-1 Pogled na mokrotno dno Mirnsko-Mokronoške kotline in njen južni rob z zahoda. Naselje Mirna ima pomemben položaj ob njenem zahodnem vstopu. Izstopa gozdnat grič Gradec (285) v obliki podkve, kjer so našli dokaze za poselitev v bakreni dobi. Skrajno desno vidimo strmo viseča gozdnata slemena in majhna naselja ob njihovem spodnjem izteku. (Maja Topole, Mirnska dolina, 1998)

A-2 Gradec pri Mirni je bil poseljen v mlajši kameni dobi oz. bakreni dobi. Na desnem robu gozdnate vzpetine stoji cerkev sv. Helene, levo mimo nje pa nas pogled vodi do cerkve sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori.

A-3 Železniška proga Trebnje – Sevnica preči reko Mirno ob vznožju gozdnatega Gradca, ki je v 4. tisočletju pr. n. š. nudil zavetje prvim stalnim prebivalcem Mirnske doline.

B-1 Mirna je zrasla ob velikem vodnem stekališču in križišču poti na zahodnem vstopu v Mirnsko-Mokronoško kotlino. Pomembni strateški točki sta mirnski grad (300 m), levo na ozkem pomolu med potokoma Mirno in Vejarjem, in Trbinc (spredaj) oziroma Kincelj (393 m) s sledmi poselitve v starejši železni dobi. (Maja Topole, Mirnska dolina, 1998)

B-2 Pogled v prebojno dolino Vejarja, ki loči hriba Trbinc (401 m) in Kincelj (393 m, levo) od Ključa (395 m, desno). Spredaj teče pod mirnskimi gradom potok Mirna. (Maja Topole, Mirnska dolina, 1998)

C-1 Sredi 17. stoletja so temeljito obnovili palacij in ob naslonitvi na obrambno obzidje pozidali obsežne arkadne galerije, ki so zaradi uspešne navezave na staro zasnovo in elegantnih proporcev eden najslikovitejših tovrstnih arhitekturnih motivov na slovenskih gradovih.

C-2 Janez Lenassi je obeležje kneginje Eme na zahodni strani obzidja prvič skiciral leta 1997, na vzhodno steno palacija pa je bilo vzdano leta 2005 kot obeležje Eme Krške.

C-3 V osrednjem prizoru na vhodnih vratih v palacij je kipar Stane Novak izrezljal relief z legendo o kneginji Emi, ki plačuje graditelje cerkve. Ker graditelji s prvim plačilom niso bili zadovoljni, jim ponudi, da si sami vzamejo iz mošnjčka po svoji presoji.

C-4 Litopunkturni kamen s klesanim kozmogromom je leta 2009 na obrežju reke Mirne med cerkvijo sv. Janeza Krstnika in mirskim gradom postavil Marko Pogačnik.

D-1 Na oboku prezbiterja v cerkvi sv. Janeza Krstnika na Mirni osrednje polje nad oltarjem zavzema prestolujoči Kristus, obdajajo ga evangelisti, tem pa je mojster Bolfgang dodal štiri cerkvene očete. Na sliki od leve proti desni: sv. Gregor, sv. Hieronim, sv. Ambrož in sv. Avguštin.

D-2 Lik z norčevsko kapo s kraguljčki in zavitim rogom na temenu glave, ki ga je v cerkvi na Mirni naslikal Podpeški mojster, je kot portret, gledališka maska in metafora posebej zanimiv za kulturno in gledališko zgodovino.

D-3 Neogotski glavni oltar v cerkvi sv. Janeza Krstnika iz leta 1902 je kvalitetno delo Antona Rovška.

E-1 Med vsemi trškimi naselji v Mirnski dolini je prostor na Mirni najmanj izrazit. Danes Mirna skoraj nima centra oz. jih ima več. Razpršene postavitve po conah ne kontaktirajo s starim trškim jedrom. Kopičenje idej, kako spraviti prostor 'v promet', npr. turizem, industrijo in drobno gospodarstvo, hkrati pa jih locirati na istem ali zelo majhnem skupnem prostoru, pomeni tvegati. Nasprotujoča si načela ali izhodišča k razvoju prostora enostavno ukinjajo smiselno varianto. (Renato Repše, 1991)

E-2 Starejše tkivo, ki je formirano ob glavni cesti in delno ob reki, tvori dva značilna sklopa: staro vaško jedro ob cerkvi in obcestno pozidavo z objekti trškega karakterja, ki je zgoščena v bližini mosta in tvori obcestni osrednji prostor. (Renato Repše, 1990)

E-3 Pravi skok v številu prebivalcev in fondu stanovanj na Mirni se je zgodil po drugi svetovni vojni, ko se je vzpostavil večji kompleks industrije. Vzdolž regulirane reke se je proti vzhodu najbolj razrasla Dana, družbo pa ji delajo na drugi strani reke Kolinska in Tomplast in onstran vzporedno tekoče železniške proge Presad in novonastajajoča podjetniško industrijska cona. Barlog se na delu Roj stika s severnim stanovanjskim predelom kraja. Industrijski niz zaključuje ob reki zgrajena čistilna naprava. Posamezne bivalne cone novejšje pozidave so ločene od industrijskega predela (izjema sta Barlog in Dana). Predmestja se začno s kompozicijo stanovanjskih blokov, pozidava novejših tipov pa se nato razširi na gornji strani pod Rojami. (Renato Repše, 1990-1992)

F-1 Poleg slike sv. Helene v glavnem oltarju, ki jo je v 1. pol. štiridesetih let 18. stol. naslikal Valentin Metzinger, je v cerkvi sv. Helene posebne pozornosti vredna tudi oltarna arhitektura obeh oltarjev kot lep primer rokokojske rezbarske spretnosti.

G-1 Gospostvo Lanšprež je Alojz Adolf Auersperg 23. aprila 1766 prodal Petru Pavlu Glavarju. Na tem posestvu je Peter Pavel Glavar leta 1781 ustanovil prvo čebelarstvo na Kranjskem. Začel je ustanavljati vaške čebelarske zadruge. Bil je prvi, ki je začel čebelariti z nakladnimi panji, z njimi pa za odzem medu ni bil potreben pomor čebel. Njegov Pogovor o čebeljih rojih je prvi slovenski gospodarski spis. Pri upravljanju posestva so mu dobro uspevale ideje praktičnega razsvetljenstva. S svojimi idejami, podjetnostjo, pragmatizmom in naklonjenostjo do ljudi je Peter Pavel Glavar močno zaznamoval drugo polovico 18. stoletja na Kranjskem. Na Lanšprežu je Peter Pavel Glavar živel do svoje smrti 24. januarja 1784.

G-2 Po velikosti je Lanšprež sodil med srednje velika posestva na Kranjskem, ki je bilo v Glavarjevem času velika kmetija, z živinorejo kot glavno gospodarsko dejavnostjo. Iz opisa, ki je nastal osem let po Glavarjevi smrti, so k dvorcu spadali še hlev z več kot štirideset stojišči in gnojiščem, svinjak, šupa za slamo, terilnica, vrtna hiša, vodnjak, grajski vrt in dva kozolca. Zidanice je imel tri, čebelnjaka z 200 panji pa dva. K posestvu je sodil tudi mlin ob Temenici. Graščinska dominikalna posest je obsegala predvsem bukove in iglaste gozdove, travnike in vinograde, manj pa je bilo njiv. (Stane Granda, 1999)

G-3 Kapela Petra Pavla Glavarja je bila zgrajena v drugi četrtini 18. stoletja, torej še pred prihodom Petra Pavla Glavarja na Lanšprež leta 1766. Kapela je zasnovana kot kvadratni prostor s porezanimi vogali, h kateremu se na štirih stranicah prislanjajo pravokotni prizidki. Na vhodni strani se k stavbi prislanja visok zvonik, krit s čebulasto streho. Notranjščino osvetljujejo segmentna okna na treh stranicah osnovnega stavbnega telesa in v kapelah. Prostor je prefinjeno členjen z venčnimi zidici in pilastri, ki nosijo visok kupolast obok. (Igor Sapač, 2009)

M-1 Pogled iznad Mirne (264 m) proti Šentrupertu (280 m). Severni obod Mirsko-Mokronoške kotline je najbolj poseljeno in obdelano območje v porečju Mirne. Daleč v kotlino segajoča toneča slemena omogočajo lahek dostop v gričevnato vinogradniško zaledje. (Maja Topole, Mirnska dolina, 1998)

M-2 Pogled na Mirno, Mirnsko gričevje in Debenško hribovje. Spredaj je poplavna dolina Mirne (250 m), po kateri vodi pot iz Mirnske doline proti Litijski kotlini, nad njo pa je nekdanji mogočni mirnski grad. (Maja Topole, Mirnska dolina, 1998)

M-3 Pogled iz Praprotnice, s podolgovatega slemena nad potokom Zabrščico na južnem obrobju Mirnske doline proti vinorodnemu pobočju razglednega Debenca.

OD STOPINJ DO KORENIN. Izhodišča za turistično ponudbo občine Mirna • *besedilo* Dr. Maja Topole (Mirnska dolina), Marko Kapus (Začelo se je na Gradcu, Podnapisi k slikam) • *fotografija* Marko Kapus • Mirna, 9. oktober 2018